

Summary

Zvanchuk A. V. Professionalism and Competence in the Legal Sphere: Concept and Relation. — Article.

Functioning of professional and competent section of activity and legal conscience in the legal sphere actualizes tasks of research of these phenomena. Concept and relation of categories «professionalism» and «competence» as such, is analyzed in the article that makes possible a delimitation of professional-legal and competent legal awareness.

Keywords: profession, competence, professionalism, competency, professional legal conscience, competence legal conscience.

УДК 342.72/73:349.6:504.06(477)

Л. А. Калишук

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ФОРМИ» ТА «СПОСОБИ» ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Права людини — найвидатніше досягнення світової цивілізації. У сучасний період дотримання прав і свобод людини і громадянина — головний критерій цивілізованого суспільства, його здатності вирішувати складні економічні, політичні і соціальні проблеми [1].

Одним із найбільш суттєвих досягнень екологічного права і важливою тенденцією його розвитку на сучасному етапі є широке визнання і законодавче, в тому числі конституційне, встановлення екологічних прав індивіда [2].

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України, серед низки основних прав людини і громадянина, визнала і закріпила екологічні права, надавши їм статус конституційних. Так, відповідно до положень статті 50 Основного Закону держави кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення.

Необхідно зазначити, що вперше на законодавчому рівні термін «екологічні права» з'явився з прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року і, на сьогодні, безпосередньо вживається у статті 9, якою передбачається перелік екологічних прав громадян України. Частина 2 ст. 9 вищевказаного закону передбачає, що законодавством України можуть бути визначені і інші екологічні права громадян республіки, що дає змогу дійти висновку щодо невичерпності переліку екологічних прав громадян, закріплених у нормах даної статті.

Науковцями, що займаються дослідженням екологічних прав громадян, прийнято виділяти як основне (фундаментальне) екологічне право — право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, яке традиційно вважається ядром всієї системи екологічних прав громадян, на реалізацію якого спрямовані інші екологічні права.

Захист екологічних прав громадян України є найгострішою проблемою сучасності, так як здійснення екологічних прав залежить від ефективності даного захисту. «Будь-яке суб'єктивне право за своєю суспільною сутністю не може бути захищеним. Право, що не захищається, втрачає свою сутність» [3].

Висвітленню правових питань захисту прав людини і громадянина присвячені, в основному, праці вчених науки цивільного права та цивільного процесу України, серед яких необхідно відзначити В. П. Грибанова, О. В. Дзеру, І. В. Жилінкову, О. А. Красавчикова, З. В. Ромовську, О. П. Сергєєва, Ю. К. Толстого, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко.

В еколого-правовій літературі щодо захисту екологічних прав досліджені лише окремі аспекти даної проблематики і серед фахівців, які в тій чи іншій мірі висвітлювали дані питання, необхідно відзначити В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімову, М. М. Бринчука, А. П. Гетьман, І. І. Каракаша, М. В. Краснову, Н. Р. Кобецьку, Н. Р. Малишеву, Ю. С. Шемшученко. Комплексного ж дослідження захисту екологічних прав громадян України на сьогодні в еколого-правовій літературі не має.

Висвітлення правових питань, пов'язаних із захистом екологічних прав громадян України, вимагає з'ясування та аналізу визначення його форм та способів, відносно яких сучасна правова доктрина характеризується суперечностями та відсутністю єдиного наукового підходу. У свою чергу, відсутність єдиного понятійного апарату нерідко призводить і до змішування таких правових категорій, як «способи» та «форми» захисту екологічних прав.

З огляду на особливу актуальність висвітлення даного питання в умовах сьогодення метою статті є визначення понять «форми» та «способи» захисту екологічних прав громадян України шляхом здійснення їх співвідношення на підставі аналізу чинного національного законодавства і основних наукових підходів щодо даних понять.

Національне екологічне законодавство не містить офіційного визначення понять захисту, форм та способів захисту екологічних прав громадян України, як і не містить переліку таких способів. Підтвердженням наявності нормативно-правових приписів, що передбачають захист екологічних прав, є норми ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» за назвою «Захист прав громадян України у галузі охорони навколишнього природного середовища», положення ч. 3 якої лише передбачають, що порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

На необхідність розмежування форм захисту, з урахуванням специфіки об'єкту і характеру права, що підлягає захисту, вказує О. А. Красавчиков, який визначає такі форми захисту, як: визнання права; відновлення становища, яке існувало до порушення; припинення дій, що порушують право; присудження до виконання в натурі; припинення чи зміна правовідношення; стягнення з особи, що порушила право, завданих збитків [4].

О. П. Сергєєв під формою захисту розуміє комплекс внутрішньо узгодже-

них організаційних заходів з захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Вчений розрізняє дві основні форми захисту — юрисдикційну та неюрисдикційну [5]. До юрисдикційної форми захисту належить діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав. Неюрисдикційна форма захисту охоплює дії громадян та організацій у захисті прав, які здійснюються ними самостійно без звернення до компетентних державних органів [6].

У цивілістичній науці під способами захисту прав прийнято розуміти передбачені законом дії, які безпосередньо спрямовані на усунення перешкод на шляху здійснення прав суб'єктами.

На думку А. П. Федосюк, спосіб захисту прав необхідно визначати як вольову правомірну дію, що здійснюється суб'єктом цивільного права (при сприянні судових і адміністративних органів) з метою визнання права, охорони існуючого права, відновлення порушеного права [7].

Співвідношення понять «форми» та «способи» захисту прав, зокрема екологічних прав громадян України, є об'єктом аналізу та дослідження у наукових працях вчених еколого-правової літератури.

Так, М. В. Краснова під формами захисту розуміє варіанти звернення громадян за захистом свого порушеного права, обумовлені різницею діяльності державних та інших органів із захисту прав у цілому. Способи захисту, на думку вченої, є діями державних органів у межах їх компетенції, які безпосередньо спрямовані на захист екологічних прав громадян (наприклад, визнання права на екологічну інформацію судом, розгляд земельних спорів радою, опротестування прокуратурою акта органу державної влади, що порушує екологічні права тощо) [8].

На необхідність розмежування форм та способів захисту наголошує Г. В. Анісімова, яка серед форм правового захисту виділяє — адміністративну, судову, громадську, самозахист, звернення до Уповноваженого з прав людини тощо, розглядаючи найбільш ефективним механізмом у сфері захисту екологічних прав саме судовий захист [9].

Досліджуючи гарантії реалізації та захисту екологічних прав людини і громадянина, І. І. Каракаш виділяє судовий, адміністративний та громадський порядок захисту екологічних прав. Судовий порядок захисту прав громадян визначений у цивільно-процесуальному законодавстві. Цивілістичні засоби та цивільно-правовий порядок судового захисту прав розповсюджується і на захист екологічних прав громадян [10].

Захист прав і свобод у судовому порядку гарантує ст. 55 Конституції України, відповідно до положень ч. 1 якої права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Юрисдикція судів, згідно з ч. 2 ст. 124 Конституції України, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Відповідно до процесуального законодавства України, право на звернення до суду за захистом належить кожній особі у разі порушення, невизнання чи оспорювання її прав, свобод чи інтересів. Перелік осіб, які мають право на звернення до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів, закріплений

у ст. 3 ЦПК України, виходячи із положень якої всіх осіб, які мають право на звернення до суду за захистом, умовно можна поділити на три групи: 1) особи, які звертаються до суду за захистом своїх прав, свобод чи інтересів; 2) особи та органи, які звертаються до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб; 3) особи та органи, які звертаються до суду в захист державних та суспільних інтересів.

Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи і інтереси фізичних осіб, права і інтереси юридичних осіб, державні і суспільні інтереси способом, визначеним законами України.

Як правило, способи захисту суб'єктивних прав передбачені тими правовими нормами, які безпосередньо регулюють конкретні суспільні відносини.

Щодо способів захисту екологічних прав громадян України, то в узагальненому вигляді в екологічному законодавстві вони не визначені.

Перелік способів захисту цивільних прав та інтересів закріплений у ст. 16 Цивільного кодексу України. Стаття 9 Цивільного кодексу України передбачає можливість застосування положень даного кодексу до врегулювання відносин, які виникають у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. Отже, відносини у сфері захисту екологічних прав громадян України потрапляють у сферу правового регулювання Цивільного кодексу України.

Таким чином, норми цивільного права відіграють особливу роль у забезпеченні захисту екологічних прав громадян України, оскільки способи захисту екологічних прав випливають із загальних способів захисту цивільних прав.

Способами захисту екологічних прав громадян України є: визнання права; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування; їхніх посадових і службових осіб.

Слід зазначити, що перелік способів захисту прав та інтересів, що закріплений у ст. 16 Цивільного кодексу України, не є вичерпним про що свідчать положення ч. 3 ст. 16 Цивільного кодексу України, відповідно до якої суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Ефективність захисту порушеного права часто залежить від того, яким способом суб'єкт буде його захищати [11], а вибір конкретного способу залежить від особливостей права, що порушено, конкретних правовідносин, їх суб'єктного складу та повинен бути оптимальним та ефективним за його кінцевим результатом [12].

Одним із найбільш ефективних способів захисту екологічних прав громадян України є відшкодування майнової шкоди. Стаття 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає положення щодо відшкодування шкоди в екологічному праві, відповідно до ч. 1 якої шкода,

заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Окрім відшкодування майнової шкоди як способу захисту екологічних прав громадян України достатньо поширеними способами захисту є: визнання права; припинення дії, яка порушує право; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

Особа має право на власний розсуд обрати спосіб захисту екологічних прав чи їх сукупність, і даний вибір є вкрай важливим для отримання позитивного кінцевого результату з захисту екологічних прав.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, слід зазначити, що в умовах сьогодення проблема захисту екологічних прав громадян України є важливою і актуальною. Захист екологічних прав громадян України, що гарантується Конституцією України та іншими актами національного законодавства, здійснюється із застосуванням певних форм та способів захисту. Проведений аналіз засвідчив, що форми та способи захисту екологічних прав громадян є різними правовими категоріями, які не є тотожними і підлягають розмежуванню. Серед форм захисту екологічних прав громадян України необхідно виділяти юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту. Щодо юрисдикційної форми захисту, то найбільш ефективною та поширеною є саме судова форма захисту екологічних прав громадян України. Що стосується способів захисту екологічних прав, то вони впливають із загальних способів захисту цивільних прав та інтересів, закріплених у ст. 16 Цивільного кодексу України, і вибір певного способу захисту чи їх сукупності обумовлений характером права, яке порушено, та залежить від конкретних правовідносин.

Література

1. Права человека. Спецкурс / под ред. Уполномоченного по правам человека в Республике Татарстан Р. Г. Вагизова. — Казань : Правозащитный Центр г. Казани, 2004. — С. 4.
2. Бринчук М. М. Экологические права человека и гражданина // ЭКОС. — 2004. — № 3. — С. 16.
3. Ярема А. Г. Система способів захисту цивільних прав судом // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 12. — С. 34.
4. Советское гражданское право : учебник. В 2 т. Т. 1 / под ред. О. А. Красавчикова. — 3-е изд., исп. и доп. — М. : Высш. шк., 1985. — С. 95–97.
5. Гражданское право : учебник. Ч. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : Теис, 1996. — С. 268–270.
6. Цивільне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / за заг. ред. Я. М. Шевченко. — Вид. 2-ге, допов. і переробл. — К. : Ін Юре, 2006. — С. 85.
7. Федосюк А. П. Способы защиты гражданских прав // Основы государства и права. — 2003. — № 5. — С. 68.
8. Краснова М. В. Екологічні права і обов'язки громадян // Екологічне право. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — 2-ге вид. — К. : Юрид. думка, 2008. — С. 57.
9. Анисимова А. В. Экологические права и обязанности граждан // Экологическое право Украины : учеб. пособие / под ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга. — Х. : Одиссей, 2007. — С. 105–107.

10. Каракаш І. І. Екологічні права та обов'язки людини і громадянина, гарантії їх реалізації та забезпечення захисту // Правовое регулювання аграрно-земельних и природоресурсово-екологических отношений : сб. избр. ст., докл. и рец. (1997–2007) / И. И. Каракаш. — О. : Феникс, 2007. — С. 263–264.
11. Першуттов А. Г. Различные способы защиты нарушенного права // ЗАКОН. — 2009. — № 1. — С. 121.
12. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — С. 56.

Анотація

Калишук Л. А. Щодо визначення понять «форми» та «способи» захисту екологічних прав громадян України. — Стаття.

В умовах розбудови правової держави проблема захисту екологічних прав набуває особливого значення. Відсутність єдиного підходу щодо визначення форм та способів захисту екологічних прав громадян України обумовлює необхідність наукового осмислення даного правового питання, дослідженню якого і присвячується стаття.

Ключові слова: екологічні права громадян України, захист екологічних прав, форми захисту, способи захисту.

Аннотация

Калишук Л. А. Определение понятий «формы» и «способы» защиты экологических прав граждан Украины. — Статья.

В условиях развития правового государства проблема защиты экологических прав приобретает особое значение. Отсутствие единого подхода относительно определения форм и способов защиты экологических прав граждан Украины обуславливает необходимость научного осознания данного правового вопроса, исследованию которого и посвящается статья.

Ключевые слова: экологические права граждан Украины, защита экологических прав, формы защиты, способы защиты.

Summary

Kalishuk L. A. Concerning Definition of Concepts of «Forms» and «Ways» of Protection of the Ecological Rights of Citizens of Ukraine. — Article.

Under the conditions of legal state building the problem of ecological rights protection is particularly important. The absence of a single approach to the forms and measures definition for the protection of the Ukrainian citizens' ecological rights causes the necessity of these legal issues comprehension. So the article is devoted to the research of this matter.

Keywords: ecological rights of the Ukrainian citizens, the protection of the ecological rights, forms of protection, measures of protection.

УДК (340.122+340.130).001.362

С. І. Клім

ПРИРОДНЕ ТА ПОЗИТИВНЕ ПРАВО: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ІЛЮЗОРНІСТЬ АНАЛОГІЇ?

Протягом розвитку людського буття настають такі моменти, коли відбувається переоцінка цінностей, внаслідок чого людина починає сприймати факти та обставини, що мали місце в її житті, твори художньої, літературної творчості по-новому. Якщо ми звернемося до історії права, то побачимо, як